ARCHITECTUUR IN NEDERLAND – JAARBOEK 2011–2012

door DOLF BROEKHUIZEN

De uitgave van het *Architectuur in Nederland Jaarboek* is altijd met spanning omgeven. Welk gebouw staat nu weer op de voorkant? Welke dertig architectenbureaus kunnen rekenen op aandacht van potentiële opdrachtgevers? Deze jubileumuitgave markeert het einde van een rijke periode in de Nederlandse ontwerpcultuur en een begin van een nieuw tijdperk. Het eerste jaarboek verscheen in 1988, op het moment dat Nederland aan het opkrabbelen was uit een economische recessie. Nu lijkt het omgekeerde het geval.

Het eerste jaarboek was een exponent van een reeks stimuleringsmaatregelen die de Nederlandse overheid nam om de architectuur uit een miserabele staat van futloosheid te halen. De nieuwbouw van bijvoorbeeld woningen, scholen en kantoren was eind jaren tachtig over het algemeen even schraal als abominabel. Het jaarboek presenteerde de uitzonderlijke gebouwen die dat afgelopen jaar gebouwd waren en wel van hoge kwaliteit waren en van creativiteit getuigden. Het handzame overzicht moest opdrachtgevers verleiden meer ambitie te tonen en het handboek ging functioneren als een soort Michelingids in het oerwoud van bureaus. Tegelijk ontstonden in die jaren het Nederlands Architectuurinstituut, het stimuleringsfonds voor architectuur, Architectuur Lokaal en kregen minstens dertig gemeenten een lokaal architectuurcentrum.

Dat het Nederlandse jaarboek succesvol is blijkt alleen al uit het feit dat het een van de weinige bestsellers is onder architectuurboeken. Hoe je het ook wendt of keert, en ongetwijfeld mede dankzij de economische opleving, in de jaren die volgden maakte de Nederlandse architectuur een kwaliteitsspurt die tot over de grenzen de aandacht trok. Voor de Vlaamse overheid was ons model van stimulering een voorbeeld. Veel elementen namen de zuiderburen over en zijn nu onderdeel van het overheidsbeleid waaronder een prachtig *Jaarboek Architectuur Vlaanderen*.

Ik geloof niet dat het jaarboek beter wordt als de beschouwingen erin meer gethematiseerd worden, naar analogie van het format van het *Dutch Design Jaarboek*. De werkelijkheid laat zich nu eenmaal niet in een jaarthema vatten. Wel zouden de artikelen en thematische essays wat uitvoeriger mogen zijn en meer diepgang krijgen, zoals in het jaarboek *Landschapsarchitectuur en stedenbouw in Nederland* en het Vlaamse jaarboek. Door deze teksten wordt de lezer beter geïnformeerd.

Het is moeilijk te definiëren wat nu de gewenste 'Jaarboekkwaliteit' van architectuur is. Volgens mij heeft het veel te maken met architectuur die meerdere betekenissen heeft, naast het vervullen van een functioneel doel. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de bijdragen van Ton Verstegen over de zeggingskracht van zwart, en de beschouwing van Kees van der Hoeven over een houten schuur. Verrassend zijn de artikelen in dit jaarboek over gebouwen die eerdere jaarboeken niet gehaald hebben. Zoals de door Ruud Brouwers genoemde Mariaplaats in Utrecht, een ontwerp van AWG architecten uit 1998. En de bijzondere transformatie van een jaren zestig-kerk die Piet Vollaard laat zien. Vollaard stelt met de door Atelier PRO ontworpen verbouwing van de Ludgerkerk tot woonbuurt een thema aan de orde dat een van de belangrijkste opgaven wordt de komende tijd: hergebruik van bestaande gebouwen en revitalisering van gebieden. Hij betoogt dat transformatie niet een kwestie is van aanpassing, maar van herontwerp. Transformatie is een ontwerpopgave. Daarmee wordt het ook een kwalitatieve opgave die meer plek verdient in de komende jaarboeken.

Titel: *Architectuur in Nederland, Jaarboek 2011 – 2012* / Samir Bantal, JaapJan Berg, Kees van der Hoeven, Anne Luijten (red.) / NAi Uitgevers, Rotterdam 2012 / Ppb, 272 p, Ned/Eng, ill, € 39,50 / ISBN 9789056628499

NEDERLAND – UIT VOORRAAD LEVERBAAR

door DOLF BROEKHUIZEN

Volgens fotograaf Hans van der Meer is het gebruik van cityslogans als onderdeel van branding door gemeentes grotendeels verleden tijd. Op een foto van een plein in Raalte hangen de laatste banieren met 'Opgewekt Raalte' nog net fier te wapperen. Als je naar zijn foto's van winkelstraten in middelgrote Nederlandse steden kijkt, bekruipt je het gevoel dat elk streven naar het vaststellen van een specifiek, doorleefd, lokaal karakter gedoemd is te mislukken. In een van de teksten bij zijn foto's schrijft Van der Meer dat *branding* meer zegt over het wensbeeld van een gemeente dan van het werkelijke karakter. Die werkelijkheid is voor een groot deel opgebouwd uit gestandaardiseerde producten die je niet alleen in die gemeente tegenkomt, maar die juist door heel Nederland worden aangetroffen.

Boven
Lochem, Prins Bernhardweg

Onder
Veghel, Molenwieken
Foto's: Hans van der Meer

Nederland – Uit voorraad leverbaar heet Van der Meers recente boek, met foto's die hij de afgelopen vier jaar heeft gemaakt. Om zijn stelling kracht bij te zetten is er een katern van dertig pagina's ingebonden, met gebruiksfoto's van straatmeubilair dat inderdaad uit voorraad leverbaar is. We zien allerlei modellen boomkorven, fietsenrekken, betonnen afzetranden, beveiligingscamera's, straatklinkers, parasols en windvanen.

Met dit boek brengt Van der Meer een interessant thema aan de orde. Het thema van de identiteit van Nederland. Hij ziet die identiteit als een paradox, een dilemma. We zoeken naar authenticiteit en ambachtelijkheid, maar gaan daarvoor shoppen in de catalogus van leveranciers die uitsluitend seriematige waar verkopen. Daaruit kiezen we 'wat bij ons past'. Zo ontstaat een openbare ruimte die een optelsom is. Het straatbeeld is een toevallige uitkomst van ambitieuze wethouders, inspraak van winkeliers, herzieningen van bestemmingsplannen, onderhoud van voorzieningen en op elkaar gestapelde regelgeving. In die zin illustreren de foto's in *Nederland – Uit voorraad leverbaar* steeds opnieuw dat de ruimtelijke orde in Nederland het product is van het functioneren van de maatschappij. De mogelijkheden van een individuele vormgever zijn daarin gereduceerd tot een speldenprik. Tegelijk is de visuele dominantie van het standaardproduct alomtegenwoordig.

Volgens Ole Bouman, die Hans van der Meer uitnodigde het materiaal tentoon te stellen in het Nederlands Architectuurinstituut (NAi, 22-1 t/m 1-4), is dit een teleurstellende vaststelling. Met zijn gastvrije gebaar maakte de directeur van het NAi een statement. De specifieke visie van deze fotograaf en zijn thematische keuze leggen de culturele en intellectuele armoede van nu bloot. In een kort nawoord in het boek stelt Bouman het schrale karakter van de huidige democratie aan de kaak. Je constateert feiten, die breng je de burgers onder ogen, en vraagt: is dit wat jullie willen? Daarmee krijgen de schijnbaar neutrale, droge, registrerende foto's een geëngageerde en politieke strekking. Zo bezien zijn boek en tentoonstelling voor de goede verstaander niet een uiting van gelatenheid of berusting, maar juist een pleidooi voor een tegencultuur die een balans zoekt tussen sociaal en kunstzinnig hogere ambities. Ook die is een onontkoombaar onderdeel van de manier waarop onze identiteit ontstaat.

www.nai.nl

Maak kans op een van de drie exemplaren van dit boek.
Zie pagina 72

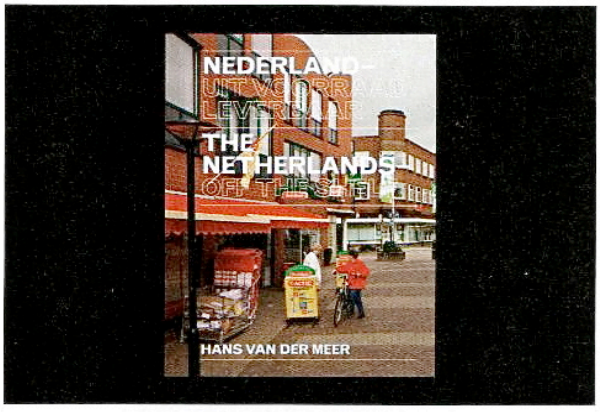

Titel: *Nederland – Uit voorraad leverbaar* (*The Netherlands – Off the shelf*) / Auteur: Hans van der Meer, Ole Bouman / Ontwerp: Kummer & Herrman, Utrecht / YdocPublishing en Paradox, 2012 / Ppb, 208 p + katern 30 p, Ned/Eng, ill, € 39,50 / ISBN 9789080265509

Titel: *In Opdracht. Zestig jaar percentageregeling beeldende kunst bij Rijksgebouwen* / Auteur: Hans van den Ban, Wijnand Galema (e.a.) / Ontwerp: Ben Laloua, Didier Pascal / Uitgeverij Sun, 2011 / Specificaties: Ppb, 504 p, Ned, ill, , € 49,50 / ISBN 9789461050137

IN OPDRACHT

door DOLF BROEKHUIZEN

Het kunstwerk staat overduidelijk centraal, in dit boek over de beeldende kunst die de afgelopen zestig jaar is gemaakt in opdracht van het Rijk. De eerste 176 pagina's beslaan uitsluitend reeksen prachtige kleurenfoto's. Het riante overzicht, in totaal meer dan 500 pagina's, verscheen ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van de zogeheten 'percentageregeling': sinds 1951 besteedt het Rijk bij eigen bouwprojecten ongeveer een procent van de bouwsom aan kunst. Met de kunstopdrachten ondersteunt de overheid de kunstenaars, die de financiële impuls en werkervaring wel kunnen gebruiken. Maar er schuilt ook een idee over beschaving achter. Het Rijk toont zich voorbeeldig opdrachtgever door stelselmatig echte kunst in de openbare ruimte een plek te geven. Omdat daarover altijd discussie is, betrekt het rijk een professionele adviseur bij het project om het proces te begeleiden, zoals de keuze van de kunstenaar en de bepaling van de plek.

In het centrale hoofdstuk van *In Opdracht* gaat 'kunst-bij-gebouwen-specialist' Wijnand Galema uitvoerig in op historische achtergronden van de regeling en de plaats van beeldende kunst in het gebouw en de openbare ruimte. Daar speelt namelijk een fundamentele discussie over autonomie. In welke mate kan beeldende kunst dienend zijn, moet ze juist zelfstandig zijn, of iets daartussenin? Overtuigend laat Galema zien hoe de 'decoratieve kunsttoepassing' in de loop der jaren steeds ruimtelijker en autonomer is geworden. Met de opkomst van de omgevingskunst omstreeks de jaren zeventig wordt de kunst een omgeving of een ontmoetingsplek, zoals een inrichtingsconcept voor een verkeersplein of een speelplastiek op een schoolplein. Tot op heden is die trend waarneembaar. Exemplarisch is de Sportdome van Willem van der Sluis uit 2008, waarin de gedetineerde recreatief kan sporten; gekooid, maar wel in een hele mooie kooi. Maar er zijn ook kunstenaars die hun werk absoluut als autonoom zien en architecten die niet in integratie geloven. Auke de Vries bijvoorbeeld weigert daarover zelfs te discussiëren, blijkt uit vergaderverslagen die in het boek genoemd worden. John Körmeling drijft er met zijn Pioniershuisje (2000) op het douanekantoor juist de spot mee. Interessant is ook het thema van de bemoeienis met onderwerpkeuze. Dat komt explicieter aan bod in het laatste hoofdstuk over de beeldende kunst die in het buitenland is gerealiseerd bij ambassades en consulaten.

Ik moest glimlachen bij de vaststelling van Roos van Put dat er geen politiek getinte kunst wordt gemaakt.

Achterin in het boek beslaat de index van kunstwerken waar de overheid opdracht toe heeft gegeven maarliefst 65 pagina's. De samensteller van die index, Janine Schulze, heeft vele feiten verzameld over de meer dan 2400 opdrachten. Dit materiaal kan een startpunt voor verder onderzoek worden. Indien deze lijst op internet wordt gepubliceerd kan nog handiger gezocht worden op gemeente of op kunstenaar en architect. Strategisch is het afbeelden van een tegeltableau van Karel Appel uit 1969 op de cover. Zo vraagt *In Opdracht* op de valreep aandacht voor zorgvuldig beheer en de herplaatsing van kunst, immers gebouwen veranderen en gebruikers veranderen. *In Opdracht* biedt een rijk, beeldend, en beschouwend overzicht van zes decennia openbare Nederlandse kunst.

Maak kans op een van de vijf exemplaren van dit boek. Zie pagina 72